

ชุมชนข้ามถิ่น: การก่อร่างทางอัตลักษณ์ ของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า ในจังหวัดขอนแก่น

ผู้เขียน: วิชาสินี โสภภาพ

บรรณาธิการ: ดร.จักรพันธ์ ชัดชุ่มแสง

สนับสนุนทุนวิจัยและจัดพิมพ์โดย ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมกลุ่มน้ำโขง
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ชุมชนข้ามถิ่น: การก่อร่างทางอัตลักษณ์ ของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า ในจังหวัดขอนแก่น

ผู้เขียน วิลาลินี โสภภาพ
บรรณาธิการ ดร.จักรพันธ์ ชัดขุ่มแสง
สนับสนุนทุนวิจัยและจัดพิมพ์โดย ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40002
โทรศัพท์ / โทรสาร 0 4320 3215
Email: plurality@kku.ac.th,
Website: www.plurlity.net

ข้อมูลทางบรรณานุกรม :

วิลาลินี โสภภาพ. 2559. ชุมชนข้ามถิ่น: การก่อร่างทางอัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติ
สัญชาติพม่าในจังหวัดขอนแก่น. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

บรรณาธิการบริหาร ผศ.ดร.กীরติพร จูตะวีริยะ
ฝ่ายดำเนินการ ณัฐธิดา คงเจริญกุล
ปกและรูปเล่ม นิตยา กินบุญ
มลศิริรา ราชเสนา
พิมพ์ครั้งแรก กันยายน 2559
จำนวน 500 เล่ม
ราคา 240 บาท
พิมพ์ที่ หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา 043-328589-91
ISBN 978-974-466-940-7

คำนำบรรณาธิการ

ภาวะการข้ามชาติและการข้ามแดนเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีต การเกิดขึ้นของรัฐชาติทำให้การข้ามไปมาระหว่างพรมแดนระหว่างประเทศกลายเป็นเรื่องที่เคร่งครัดมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันโลกสมัยใหม่ที่ภูมิภาคนิยมเข้ามามีบทบาทแทนที่รัฐชาตินั้นเอื้อให้เกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คน ความคิด ทุน และวัฒนธรรมที่ไหลบ่าอย่างไม่เคยมีมาก่อน สิ่งเหล่านี้ทำให้ภาวะไร้อาณาบริเวณถูกสถาปนาขึ้นภายใต้รัฐชาติที่กำลังดำเนินไปอย่างเข้มแข็ง

หนังสือ “ชุมชนข้ามถิ่น: การก่อร่างทางอัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในขอนแก่น” ของวิลาสินี โสภภาพ ได้พยายามแกะรอยสภาวะการณ์ดังกล่าวออกมาได้อย่างน่าติดตาม การกล่าวถึงการเกิดขึ้นของชุมชนข้ามถิ่นของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในพื้นที่ชานเมืองของขอนแก่นในทัศนะที่แตกต่างออกไปทำงานชิ้นนี้มีความน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้แนวคิดการข้ามท้องถิ่น (translocality) และแนวคิดอัตลักษณ์ (identity) มาอธิบายชุมชนของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าดังกล่าวร่วมกันทำงานมีความแปลกใหม่ อันนับได้ว่าเป็นการทลายกรอบการศึกษาเดิมที่ผ่านมาซึ่งให้ความสำคัญต่อการเกิดขึ้นของวัฒนธรรมข้ามพรมแดนในพื้นที่ชายแดนของประเทศไทยเป็นหลัก งานชิ้นนี้เสนอมุมมองว่า วัฒนธรรมข้ามแดนได้ก้าวข้ามพรมแดนไปแล้ว เส้นเขตแดนระหว่างรัฐชาติพม่าเลื่อนด้วยเครือข่ายของผู้คนที่ร้อยรัดยึดโยงกัน ผ่านมิติทางวัฒนธรรมและมิติทางเศรษฐกิจในหลากหลายจุดเชื่อมต่อและหลากหลายผู้กระทำการ

เนื้อหาในบทต่างๆ ของหนังสือเล่มนี้ถูกนำเสนอและร้อยเรียงเข้าด้วยกันได้อย่างมีอรรถรสและน่าติดตาม ทำให้มองเห็นการเคลื่อนที่ของผู้คน การต่อสู้

ต่อรอง ตลอดจนการปรับแก้ของการก่อสร้างทางอัตลักษณ์ ซึ่งทำที่ที่สุดแล้วยังเป็นกระบวนการที่ไม่สมบูรณ์และมีการประกอบสร้างใหม่อยู่ตลอดเวลา ณ พื้นที่ปลายทางซึ่งถูกเชื่อมต่อกับพื้นที่ต้นทาง และพื้นที่ระหว่างทาง กระบวนการสร้างพื้นที่ของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในขอนแก่นจึงเป็นภาพสะท้อนของปฏิบัติการในการต่อสู้ต่อรองของการสร้างตัวตนในพื้นที่ใหม่ที่ควรได้รับการเข้าใจในแง่มุมที่หลากหลายที่อาจนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับชุมชนข้ามถิ่นที่เกิดขึ้นในมุมต่างๆ ของโลกใบนี้

ดร.จักรพันธ์ ชัดชุ่มแสง
บรรณาธิการ

คำนำผู้เขียน

การมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานร่วมกัน รวมถึงเส้นพรมแดนที่ยาวกว่าสองพันกิโลเมตร แต่โฉมประเทศไทยกับพม่ากลับรู้สึกห่างเหิน และรู้สึกได้ถึง การมีเส้นกันที่แน่นอนเช่นนี้ ยิ่งในช่วงเวลาที่ผ่านมาประเด็นเกี่ยวข้องกับแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในไทยนั้นนับเป็นประเด็นเผ็ดร้อนในหน้าสื่อกระแสหลักที่ มักหยิบยกขึ้นมานำเสนอหลายครั้งหลายครา และก็บ่อยครั้งอีกเช่นกันที่ภาพของ พวกเขาถูกนำเสนอในแง่ของ “ฆาตกรฆ่าข่มขืน” บ้าง “ศัตรูทางประวัติศาสตร์” บ้าง “พวกหัวรุนแรง” บ้าง รวมถึง “ผู้ที่มาแย่งงานคนไทย” จนทำให้กระแส ชาตินิยมของไทยลุกฮือขึ้นในบางช่วงบางเวลา

ภายใต้บริบทของภูมิภาคนิยมได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คนอย่าง เสริมมากขึ้น ในขณะที่ความเป็นรัฐชาติแสดงพลังของตนเองอย่างโดดเด่นอยู่นั้น กลุ่มผู้อพยพเหล่านี้ได้ตอบโต้และเป็นผู้กระทำการที่มีปฏิบัติการในการสร้างพื้นที่ ของตนเองขึ้นมาในดินแดนใหม่อย่างแข็งขันเช่นเดียวกัน หนังสือเล่มนี้พยายามที่จะสร้างความเข้าใจแรงงานข้ามชาติสัญชาติให้เห็นอย่างลึกซึ้งรอบด้าน ทั้งการเป็น ผู้ถูกกระทำ และเป็นผู้กระทำเอง เพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างเขาและเราให้ มากขึ้น และมองเขาอย่างปวงชนธรรมดาทั่วไปที่ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของชีวิต รวมถึงเป็นมนุษย์ที่มีวัฒนธรรมเช่นเดียวกับเราฯ ด้วยการอธิบายปรากฏการณ์ผ่าน แนวคิดการข้ามท้องถิ่นและอัตลักษณ์ อันจะแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจในเรื่อง พื้นที่และอัตลักษณ์ที่มีความไม่สม่ำเสมอ ไม่สมบูรณ์ และต่างปรกติอยู่ตลอดเวลา

หนังสือเล่มนี้เป็นงานเขียนที่ปรับมาจากงานวิทยานิพนธ์ ทั้งนี้ผู้เขียนต้อง ขอกล่าวขอบคุณผู้อยู่เบื้องหลังหนังสือเล่มนี้ทุกท่าน โดยเฉพาะกลุ่มผู้ให้ข้อมูล แรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในจังหวัดขอนแก่นทุกคนที่ให้โอกาสในการเข้าไป เก็บข้อมูลครั้งนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณ ดร. จักรพันธ์ ชัดขุ่มแสง ผู้เป็นทั้งบรรณาธิการ และอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ได้มอบอิสระและคอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง

การทำงานชิ้นนี้ด้วยใจจดจ่อพบกับความหวั่นของผู้เขียน ทั้งยังให้คำปรึกษาทุกๆ เรื่องกับศิษย์คนนี้จนบรรลุมาจนถึงวันนี้ได้ ขอขอบคุณคณะกรรมการในการสอบวิทยานิพนธ์ทั้ง ผศ.ดร. จักกริช สังขมณี ที่ช่วยเปิดมุมมองใหม่ๆ และคอยเติมเต็มงานชิ้นนี้มาโดยตลอด และดร. พัชรินทร์ ลาภานันท์ ที่ช่วยขัดเกลางานวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้อย่างละเอียดถี่ถ้วน และให้คำแนะนำที่ทรงคุณค่าเสมอ ขอขอบคุณ รศ.ดร. ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ ประธานหลักสูตรลุ่มน้ำโขงศึกษาและผู้อำนวยการศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขงที่มอบโอกาสที่ดีให้ผู้เขียนได้ฝึกฝนตนเองเรื่อยมา ทั้งยังขอบคุณคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยขอนแก่นที่ได้ประสิทธิ์ประสาทศรัทธา ไม่ว่าจะเป็น รศ.ดร. มณีมัย ทองอยู่ รศ.ดร. วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ ผศ.ดร. กীরติพร จูตะวิริยะ ดร. แก้วตา จันทรานุสรณ์ ผศ.ดร. ธนินันท์ บุนนวรรณา อาจารย์สมใจ ศรีหกล้า ดร. เบญจวรรณ นาราสิจจ์ และอีกหลายๆ ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนาม รวมถึงคณาจารย์ที่ได้ให้ความรู้ผู้เขียนมาตั้งแต่สมัยเมื่อครั้งเรียนปริญญาตรีที่สาขาสังคมศาสตร์การพัฒนา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรที่ได้ช่วยวางรากฐานความเข้าใจทางด้านสังคมศาสตร์ไว้อย่างดี ขอขอบคุณ ดร. ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ อาจารย์ช่วยชูข้าว สังขพันธ์านนท์ จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม และดร. ลลิตา หาญวงศ์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ช่วยกระตุ้นความสนใจด้านแรงงานศึกษา ประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมพม่าเรื่อยมา ขอขอบคุณรวมถึงมวมมิตรทางวิชาการทุกท่านที่ทำให้ความรู้และกระตุ้นให้คิดมาโดยตลอด

นอกจากนั้นแล้วผู้เขียนจักขอขอบคุณศูนย์พหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขงที่มอบทุนในการทำวิจัยและทีมงานทุกท่านที่ช่วยเหลือในการดำเนินการตีพิมพ์ครั้งนี้ รวมถึงขอบคุณโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ที่ทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอบคุณความรักและกำลังใจจากครอบครัว เพื่อนสนิทมิตรสหาย ความปรารถนาดีจากคนรัก และพี่น้องร่วมสาขาที่คอยอยู่เคียงข้างกันตลอดมา หากหนังสือเล่มนี้มีข้อผิดพลาดประการใด ผู้เขียนขอรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว

สารบัญ

	หน้า
คำนำบรรณาธิการ	ก
คำนำผู้เขียน	ค
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ฅ
บทที่ 1 บทนำ	1
เกริ่นนำ	2
แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา	8
กรอบแนวคิดในการศึกษา	21
บทที่ 2 ปฐมบทของการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงสู่การเติบโต	25
ของจังหวัดขอนแก่น: พัฒนาการพื้นที่สู่การเป็นปลายทาง	
ของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า	
การขีดเส้นแบ่งใหม่ในลุ่มน้ำโขงกับการเคลื่อนย้ายของผู้คน	27
จากจักรวรรดินิยมสู่ภูมิภาคนิยมในลุ่มน้ำโขง	27
การเคลื่อนย้ายของแรงงานข้ามชาติในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	33
การอพยพของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในประเทศไทย	35
ไทยในฐานะปลายทางของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ	40
สัญชาติพม่า	

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ขอนแก่น: พัฒนาการสู่การเป็นปลายทางของแรงงานข้ามชาติ สัญชาติพม่า	45
ขอนแก่นในฐานะเมืองหลักภาคอีสานช่วงแผนการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	49
ขอนแก่นในฐานะศูนย์กลางของการเชื่อมต่ออนุภูมิภาคแม่น้ำโขง สรุปท้ายบท	55 60
บทที่ 3 บริบทการก่อสร้าง การต่อรอง และวิถีชีวิตในชุมชนข้ามถิ่น	63
สู่สนามวิจัย	64
ประสบการณ์เดินทางของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า ในจังหวัดขอนแก่น	68
การเดินทางสู่จังหวัดขอนแก่น	69
ว่าด้วยบริบทชุมชนพม่าข้ามถิ่น ที่ตั้งชุมชน	82 83
การก่อสร้างของชุมชนพม่าข้ามถิ่น	84
การปกครองภายในชุมชน	88
การประจักษ์: การต่อสู้ออรองของแรงงานพม่ากับอำนาจใหม่	92
วิถีชีวิตของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในจังหวัดขอนแก่น	102
วิถีชีวิตในพื้นที่การทำงาน	102
วิถีชีวิตโดยทั่วไปในพื้นที่ชุมชน	104
วิถีชีวิตที่เชื่อมต่อกับบ้านเกิด	112
สรุปท้ายบท	118

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ปฏิบัติการสร้างพื้นที่ชุมชนข้ามถิ่น	121
ปฏิบัติการณ์ข้ามท้องถิ่นในมิติทางวัฒนธรรม	123
พุทธศาสนาในฐานะตัวก่อรูปก่อร่างทางอัตลักษณ์	124
ของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในจังหวัดขอนแก่น	
งานบุญใหญ่: ปฏิบัติการณ์ข้ามท้องถิ่นทางศาสนาในพื้นที่ใหม่	128
พระสงฆ์พม่า: ตัวกลางของการเชื่อมต่อประเทศ	135
ต้นทาง-ปลายทางผ่านพื้นที่ศาสนา	
วัดธรรมมิตร: วัดกับการกลายเป็นพื้นที่ของการพักผ่อนหย่อนใจ	141
ปฏิบัติการณ์ข้ามท้องถิ่นในมิติทางเศรษฐกิจ	148
ร้านขายของชำ: การบริโภคข้ามท้องถิ่นของแรงงาน	148
ข้ามชาติสัญชาติพม่า	
แม่สอด : จุดเชื่อมโยงความรู้สึกระหว่างประเทศต้นทาง	155
และประเทศปลายทางในพื้นที่ของการบริโภคสินค้า	
ตลาดและชุมชนใกล้เคียง: การบริโภคและการนำเสนอ	162
ตัวตนของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในจังหวัด	
ขอนแก่น	
สรุปท้ายบท	170
บทที่ 5 บทส่งท้าย	173
ข้อค้นพบ	175
การอภิปรายผล	184
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	194
เอกสารอ้างอิง	197
ประวัติผู้เขียน	208

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงจำนวนผู้อพยพในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	34
ตารางที่ 2 แสดงประเภทโรงงานอุตสาหกรรม	57
ตารางที่ 3 ปฏิทินการจัดงานสำคัญทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยพม่า	108

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1	แผนที่แสดงพื้นที่ในการวิจัย 8
ภาพที่ 2	แผนที่แสดงที่ตั้งของประเทศพม่า 36
ภาพที่ 3	จังหวัดขอนแก่นในปัจจุบัน 55
ภาพที่ 4	สภาพที่พักของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า 84
ภาพที่ 5	การประทุ้งของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในโรงงานแห่งหนึ่ง 95
ภาพที่ 6	บันทึกคำให้การขอตกลงเกี่ยวกับสภาพการจ้างงาน 98
ภาพที่ 7	แสดงแผนที่ของการจัดวางพื้นที่ในชุมชนข้ามถิ่น 102
ภาพที่ 8	ภาพการแต่งกายของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่า ในวันหยุดธรรมดา และการแต่งกายในวันสำคัญทางพุทธศาสนา 106
ภาพที่ 9	อาหารพม่าในชุมชนพม่าข้ามถิ่น 107
ภาพที่ 10	ศาลาประกอบพิธีกรรมในชุมชนข้ามถิ่นของแรงงานข้ามชาติ สัญชาติพม่า 126
ภาพที่ 11	พระสงฆ์พม่ากำลังแสดงธรรมเทศนาแก่แรงงานข้ามชาติ สัญชาติพม่า 129
ภาพที่ 12	พระสงฆ์กำลังเดินรับบิณฑบาตในชุมชนข้ามถิ่น 130
ภาพที่ 13	แรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าตั้งแถวรอใส่บาตรจากพระภิกษุสงฆ์ 131
ภาพที่ 14	แรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในชุมชนข้ามถิ่นรับประทาน อาหารร่วมกันหลังจากพระสงฆ์แสดงธรรมเทศนาเสร็จแล้ว 132
ภาพที่ 15	ศาลาวัดของวัดธรรมมิตร 143
ภาพที่ 16	ร้านขายของชำในชุมชนข้ามถิ่น 150
ภาพที่ 17	การขายอาหารพม่าที่หน้าร้านขายของชำ 152
ภาพที่ 18	ดีวีดีภาพยนตร์ที่วางขายในร้านขายของชำ 153

สารบัญญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 19 แม่ค้าในตลาดพาเจริญ อ. แม่สอด จ. ตาก	158
ภาพที่ 20 แรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในตลาดบางลำพู	163